

Богдан Лазорак

Духовна Феміда і церковне братство Різдва Христового у Жовкві (друга половина XVII–XVIII ст.)

Bohdan Lazorak

Spiritual Themis and the Church Brotherhood of the Nativity in Zhovkva (second half of the 17–18 centuries)

On the basis of roughing and finishing record books of the protocols of the Lviv spiritual episcopal court in this article an attempt of the generalization of internal and external conflicts of the Zhovkva fraternity of the Nativity in the period of the 1680–1760's is done. Also the unknown judicial records are analyzed; they are connected with the disputes of brothers with Basilians, who according to the bishop Joseph Shymlansky foundation organized a monastery at the Church of the Nativity.

Keywords: church fraternity, Church of the Nativity, Basilians, Lviv Spiritual Consistory Court, Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv

На ґрунті чорнових та чистових записів книг протоколів львівського духовного єпископського суду в даній статті здійснена спроба узагальнити внутрішні та зовнішні конфлікти жовківського братства Різдва Христового за період 1680–1760-х рр. Також аналізуються невідомі судові протоколи, пов'язані із суперечками братчиків з василіанами, які, відповідно до фундації єпископа Йосифа Шумлянського, організували свою обитель при храмі Різдва Христового.

Ключові слова: церковне братство, церква Різдва Христового, василіани, Львівський духовний консисторський суд, Національний музей у Львові імені Митрополита Андрея Шептицького

Завдяки збереженням у Відділі рукописів та стародруків Львівського Національного музею у Львові імені Митрополита Андрея Шептицького (далі – НМЛ) чистовим та чорновим варіантам книг протоколів львівського духовного суду другої половини XVII–XVIII ст. нам вдалося практично сповна реконструювати судові справи церковних братств Львівського крилосу. З іншого боку, здійснена спроба узагальнити зміст дисциплінарних процесів у таких церковних братств Львова, як Воздвиження Чесного Хреста¹, братства Різдва Пресвятої Богородиці «на Тарнавці»², Преображення Господнього (Св. Спаса)³ та Богоявлення Господнього (Св. Епіфанії)⁴. Врешті на сьогодні продовжується ґрунтовна робота і над укладанням повного видового каталогу братських конфліктів на рівні усієї Львівської єпархії. Водночас особливу увагу треба приділяти судовим справам найбагатших чи фінансово стабільних братств, які за допомогою своєї економічної бази та усталених релігійних ініціатив упродовж

більше двох століть серйозно впливали на збереження релігійної обрядовості Східної християнської традиції не тільки в межах єпархії, але й Київської митрополії у цілому. Одним із таких потужних осередків братського руху безумовно було братство Різдва Христового в Жовкві, малярське середовище якого сформувало не тільки іконописну школу, але й потужний осередок для збереження східнохристиянських реліквій і, якщо хочете, центр для виховання духовної еліти у зв'язку з існуванням тут потужного монастиря. Врешті саме у цій церкві було охрещено майбутнього реформатора унійної церкви та владика Львівської єпархії – Петра (Білянського)⁵.

Відчутний блок інформації до історії церковного братства Різдва Христового в Жовкві⁶ періоду другої половини XVII–XVIII ст. міститься в актових книгах львівського духовного єпископського суду, які сьогодні зберігаються в архівосховищі НМЛ⁷. Дослідження цього доволі розлогого виду актової документації⁸ в українській церковній історіографії розпочалося ще в другій половині XIX ст. Скажімо, відомий подільський історик Юхим Сіцинський, досліджуючи соціальні практики, які побутували у XVIII ст. в парафіях Поділля, ґрунтувався переважно на книгах духовного суду Кам'янецької унійної консисторії⁹ (сьогодні ця документація в основному втрачена)¹⁰. Судові справи, які у XVIII ст. розглядав львівський консисторський суд у зв'язку із правопорушеннями парафіяльних священників на поч. XX ст., ґрунтовно вивчала львівська дослідниця Меланія Бордун¹¹. У 60-х роках XX ст. серйозний аналіз канцелярської практики реєстрації судових чинностей у Львівській єпархії сміливо провадив відомий український історик Ярослав Дашкевич¹². Чи не вперше за останні кілька десятиліть студії над судово-адміністративною документацією Львівської єпархії відродив львівський дослідник Ігор Сковчиляс, який зосередив увагу на інформативному потенціалі, структурі, особливостях створення та локалізації актів духовного суду періоду 1700 – 1725 рр.¹³ Незабаром інший львівський дослідник А. Павлишин розпочав клопітну роботу над вивченням проблем локалізації василіанських монастирів Львівської єпархії та властиво над судовими процесами, пов'язаними з їхньою діяльністю¹⁴. Серед останніх спеціальних досліджень слід згадати про археографічні розвідки працівниці НМЛ А. Навроцької, котра сьогодні провадить дослідження судових актів, які уклалися в часі владцтва Й. Шумлянського¹⁵. Останніми часом також проаналізовано судові справи, пов'язані із діяльністю львівських передміських братств Преображення Господнього та Різдва Пресвятої Богородиці «на Тарнавіці»¹⁶.

У пропонованій розвідці здійснена спроба комплексного аналізу судових актів, які стосуються конфліктів жовківського братства Різдва Христового у період здійснення судових чинностей львівських владик Йосифа (Шумлянського), Варлаама (Шептицького), Атанасія (Шептицького), а також владцтва

Лева (Шептицького), який один із перших почав звертати серйозну увагу на конфлікти, які в 50-х–60-х роках XVIII ст. ставали все більш напруженими між братством та василіанською обителлю¹⁷.

Одна із найдавніших справ, пов'язаних із жовківським братством Різдва Христового, відбулася 22 червня 1683 р. в львівській катедрі з участю єпископа Йосифа (Шумлянського) (рис. 1)¹⁸. Позивачем у справі виступили парох та братство Глинська, які вимагали від жовківського братства повернути 50 злотих, які були пожертвовані на каплицю Пресвятої Богородиці під Глинськом¹⁹. Тяглість судових суперечок між цими парафіями підтверджує наступна справа, яка виникла на матеріальному ґрунті. Так, у травні 1684 р. конфлікт між обома братствами виник через небажання виконувати жовківським братчиками домовленостей про виконання робіт під час мурування церкви у Криничці Глинянській²⁰. Вочевидь в середовищі жовківського братства були не тільки малярі та сницарі, але й добрі каменярі.

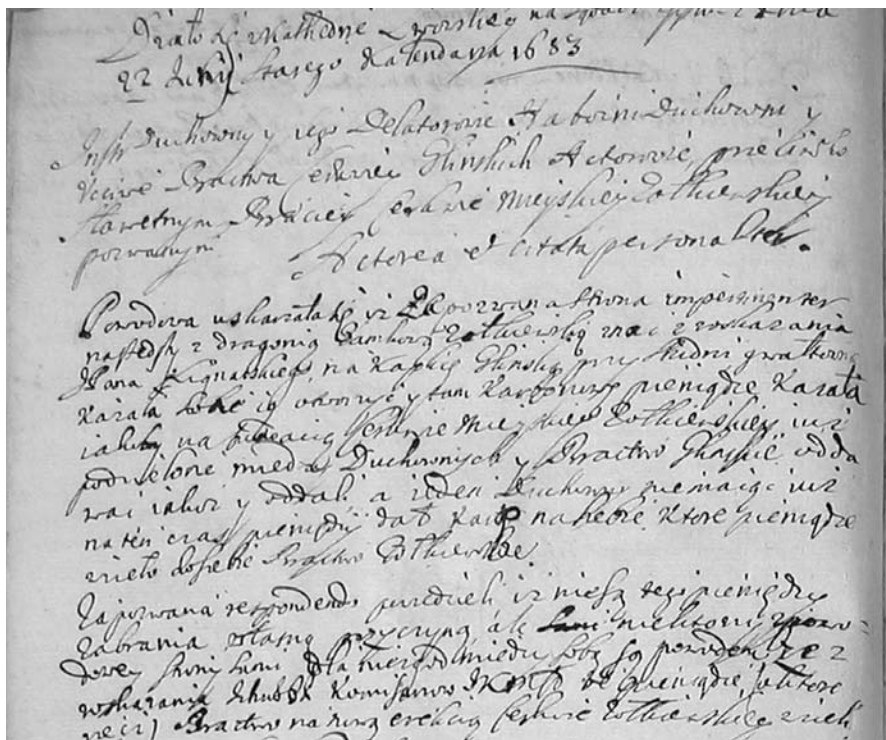

Рис. 1. Актівий запис судової справи між глинським та жовківським братствами від 22 червня 1683 р.

15 жовтня 1714 р. бакалавр школи при братстві Різдва Христового в Жовкві Дмитро Литвицький подав до львівського духовного єпископського суду протестацію проти усього братства з приводу грошової суперечки, яка виникла значно раніше. Щоправда протестація цього разу зупиняла дію попередньої скарги, позаяк позивач просто не добре порахував кошти, а тому звинуватив братчиків у махінаціях безпідставно²¹. В протестації вказано, що Дмитро Литвицький пообіцяв у подальшому за будь-яких умов не відновлювати позов у жодній із судових інстанцій²².

Про існування конфліктних тенденцій між членами братства Різдва Христового та про певну моральну дезорганізацію в його середовищі засвідчує невідома досі судова справа між Василем Сем'яновичем (старшим братчиком) та Семеном Путятницьким (місцевим сницарем), яка проходила двома окремими слуханнями 12 грудня 1709 р. та 17 травня 1715 р. Про зміст справи дізнаємося з тексту протестації С. Путятницького від 17 травня 1715 р.²³ (першу справу віднайти не вдалося), яка була заслухана в суді “*duchownemu commissarskiemu*” у Жовкві. В документі сказано, що В. Сем'янович разом із деякими братчиками звинувачував С. Путятницького у фінансових махінаціях. Йшлося про те, що Семен Путятницький якимось чином підмовив братського паламаря, щоби той йому передав із церковних речей – “*spódnice*”²⁴, які згодом різьбяр продав місцевому єврею. Відтак, братство змушене було з великими труднощами викупити цю річ у єврея. Братство відзначило, що подібний випадок, пов'язаний з махінаціями С. Путятницького, повторювався тричі. Зваживши всі нарікання братства із тим фактом, що Семен Путятницький згодом все ж таки зумів повернути братству вийняту раніше церковну річ, і, крім того, до братської скриньки вніс 80 зл., суд визнав основою справи фінансову позику у братства, і яка була вирішена обвинуваченим в усталеному правовому порядку. В своєму декреті суд постановив, що оскільки в подальшому С. Путятницький не мав жодного боргу перед братством, обвинувачення проти різьбяра знімаються, а Василь Сем'янович разом із якимось п. Степаном привселюдно повинні попросити вибачення у Семена Путятницького. Справу закрит архідиякон Львівської катедри Партеній Ломиковський. Варто також зазначити, що через кілька днів після закінчення справи (31 травня 1715 р.) В. Сем'янович був виключений з числа старших братчиків²⁵. До кінця 60-х років XVIII ст. жовківське братство Різдва Христового зберігало за собою право “презенти й патронату”²⁶. Зазначимо, що, на думку Я. Ісаєвича, соціальна неоднорідність братств часто була джерелом суперечливих тенденцій в їх організації²⁷. Тому й не дивно, що після реформаційного декрету А. Шептицького 1744 року братство Різдва Христового в Жовкві почало більш тісніше співпрацювати з адміністрацією василіан, які в порівнянні із іншими міщанами (тобто світськими людьми) ретельніше дотримувались церковного права.

Окремі судові справи носили матримоніальний характер. В жовтні 1724 р. один із парафіян жовківської церкви Різдва Христового, якийсь Попович зрадив свою дружину із молодю дівчиною. Вочевидь чоловік був знаною людиною, адже справа набула серйозного розголосу і вирішувалася на рівні єпископа Атанасія (Шептицького)²⁸. Серед покарань було приписано сидіння в жовківському замку. Серед іншого винуватцеві також заборонили впродовж чотирьох тижнів заходити на подвір'я церкви²⁹.

У 1739 р. інший парафіянин церкви Різдва Христового Іван Чернявський був покараний львівським духовним судом за намагання прийняти латинське віросповідання. Духовний інстигатор Іпатій Білінський нагадав жовківському міщанину, що згідно з декретом папи Урбана VIII «жоден мешканець Русі, маючи родичів східного християнського віровизнання не може наважуватися переходити до латинської віри»³⁰. Відтак І. Чернявський отримав серйозне покарання із застереженням про відлучення від лона Руської Церкви³¹.

26 квітня 1753 р. гучна судова справа відбулася між карачинівським парохом о. Андрієм та членами жовківського братства Петром та Михайлом Жеребецькими, які від суми 100 злотих мали перед парохом борг у розмірі 32 злотих³². Як виявилось, ще 1 квітня 1741 р. подружжя Петро і Євдокія Жеребецькі уклали боргову розписку щодо повернення позиченого на користь священика. Однак віддавати борг не захотіли і заперечували факт позики, заручившись підтримкою тестя Михайла Жеребецького, який засвідчив, що «він особисто передав борг дружині актора»³³. Проте дружина пароха заперечувала, що отримувала якісь гроші від Жеребецьких, відтак дискусія стала більш жвавою³⁴. Але духовний інстигатор все ж виявив вину Жеребецьких і зобов'язав Петра впродовж шести тижнів від часу даної судової справи повернути кошти пароху³⁵.

Серйозним кроком у процесі дисциплінування церковного братства Різдва Христового³⁶ з боку єпископської катедри був ординаційний декрет, виданий у березні 1757 р. львівсько-галицько-кам'янецьким єпископом, василіанином³⁷ Леоном (Шептицьким)³⁸, який містив “5 пунктів” щодо остаточного розмежування обов'язків братства та василіанської обители при церкві Різдва Христового в Жовкві. З попередніх наших публікацій добре відомо, що “правила” Лева (Шептицького) 1757 р. забезпечили в Жовкві особливий правовий контроль “чорного” духовенства над діяльністю церковного братства Різдва Христового, замінюючи давню ставропігійну формулу³⁹ взаємовпливу “братство – парох” на нову унійну духовну прерогативу “парох – братство”. Щоправда, як засвідчують судові акти, після цього розподілу сфер обов'язків братство і василіани продовжували конфліктувати. Так, 9 червня 1757 р. колізія відбулася між настоятелем василіанського монастиря Йосафатом (Висоцьким) та старшим братчиком Іваном Стояновичем⁴⁰. Справу особисто вів владика Леон

(Шептицький), а інтереси позивача представляв монах Герман (Стажевський). Обвинувачення містило кілька серйозних претензій стосовно до протиправних дій Івана Стояновича, який, мовляв, «діє проти свого уряду, церковну власність розпорошує і розпродує, срібний трибуляж віддав під заставу без згоди із церковною управою, будинки збудовані на церковному ґрунті без дозволу продає чи здає в оренду...» та ін.⁴¹ І. Стоянович зауважив, що ніякої застави щодо трибуляжа немає, адже він лише вимушено утримує цю річ у себе, мовляв «...від зазіхань абата відібрати братське майно»⁴². Щодо будинків, то це, на думку братчика, усі вони перебували в юрисдикції братства, тим більше, що братчики утримували школярів, шпиталь і т.д. Щоправда, інстигатор духовний нагадав братчику про дисциплінарні пункти, нещодавно стверджені владикою з приводу розподілу обов'язків і реального контролю за церковними речами (доопрацювати). В тексті джерела зустрічаємо цікаву думку І. Стояновича про те, що братство фактично вже було зруйноване. Вочевидь пункти єпископа зліквідували автономію одного із найпотужніших і найдавніших братств Львівської єпархії.

21 лютого 1762 р. духовний інстигатор львівського єпископського суду в присутності владики Леона (Шептицького) відкрив судове засідання тепер вже над абатом жовківського монастиря Різдва Христового о. Йосафатом (Висоцьким) про врегулювання його конфлікту із добриненським парохом Стефаном Руктовським⁴³.

На жаль, докладних відомостей про фінансово-господарську, харитативну чи релігійну діяльність цього братства в подальших судових актах ми не зустрічаємо, проте з обляти грамоти Леона (Шептицького) про реорганізацію діяльності певних монаших обителів в Львівській єпархії від 1769 р. дізнаємося, що в жовківському братстві Різдва Христового станом на час реорганізації монастиря старшим братчиком був Іван Віроzub, а парохом Михайло Балицький⁴⁴. Тобто в цей час братство продовжувало діяти, але на яких засадах, поки не відомо. Вочевидь братство остаточно було ліквідоване в часі Йосифінської касати, а його майно було передане на загальний парафіяльний баланс. Вдалося з'ясувати, що частина будинків братства з XVIII ст. раптово згоріли в часі однієї із найвідоміших пожеж першої половини XIX ст. Так, уночі з 17 на 18 травня 1833 р. в циркулярному місті Жовкві вибухнула пожежа, яка за кілька годин охопила 117 будинків, приміщення двох монастирів – василіанського та домініканського, також магістратську забудову і ратуш, а також єврейську синагогу⁴⁵. Згідно з повідомленням перемишльського єпископа Івана (Полянського), усі ці будівлі згоріли вщент. Загальні збитки від пожежі становили 236 520 золотих ринських. Нещасне лихо наробило шкоди для 27 християнських родин і 295 єврейських, серед яких було 26 ремісників. Більшість постраждалих залишилися без жодних запасів, а тому були позбавлені засобів для життя. Декретом від 18 червня 1833 р.

Висока крайова Рада ствердила декрет щодо збору коштів та пожертв на терені усієї провінції на підтримку постраждалих жовківчан⁴⁶.

Наостанок зазначимо, що перспективним полем для подальшого дослідження теми судових конфліктів, духовної та мистецької спадщини жовківського братства Різдва Христового є актові книги консисторії періоду 60-х–70-х років XVIII ст., які дозволять реконструювати правове поле братства в добу владцтва Петра (Білянського), який ставився до Жовкви з особливою турботою, позаяк єпископ тут народився і був охрещений у цьому ж храмі.

- ¹ Лазорак Б. Статут Лева Шептицького для Львівського Хрестовоздвиженського братства 1762 р. // Історія релігій в Україні. – Кн. 1. – Львів, 2010. – С. 502-511; Його ж. Інвентар братської церкви Чесного Хреста у Львові 1777 р. // *Sakrum and profanum* у літературі і культурі. Зб. наук. пр.: матер. міжн. наук.-практ. Семінару. – Дрогобич, 2010. – С. 265–280; Його ж. Декрет Антонія Левинського 1777 року для Братства Чесного Хреста у Львові // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2011. – Вип. 46. – С. 411–429; Його ж. Невідомі протоколи засідань львівського Хрестовоздвиженського братства 1779, 1780, 1781 рр. // Історія релігій в Україні. – Кн. 1. – Львів, 2011. – С. 142–153.
- ² Лазорак Б. “Діялося на суді духовному, консисторському в катедрі львівській...”, або за що судилось Львівське церковне братство Різдва Пресвятої Богородиці “на Тарнаві” (1674–1725 рр.) // *Sakrum and profanum* у літературі і культурі. Зб. наук. пр.: матер. міжн. наук.-практ. Семінару. – Дрогобич, 2011. – С. 183–197.
- ³ Лазорак Б. Львівське церковне братство Св. Спаса “на суді духовному, єпископському, консисторському...” (XVIII ст.) // Апологет. Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 26 травня 2011 р. – Львів, 2011. – С. 49-55; Його ж. Нові епізоди до історії Львівського Преображенського братства у XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2011. – Вип. XIV–XV. – С. 485–518.
- ⁴ Лазорак Б. Про «посполиту» школу львівського Богоявленського братства (1546–1795 рр.) та чудо на іконі Пресвятої Богородиці 1761 р. // Історія релігій в Україні. – Кн. 1. – Львів, 2014. – С. 178-192.
- ⁵ Лазорак Б. Внутрішнє середовище церковного братства Різдва Христового у Жовкві та його правові взаємини з Василіанами в другій половині XVII – XVIII ст. // Жовква крізь століття. – Вип. 2. – Жовква, 2012. – С. 109-133.
- ⁶ Спочилис І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. – Львів, 2010. – С. 472.
- ⁷ Про історію створення Національного музею у Львові та історію формування рукописної збірки див., наприклад: Спочилис І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії. – Львів, 2004. – С. 61–64; Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького. До 100-ліття з часу створення Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. До 130-ліття з дня народження Іллариона Свенціцького // Галицька брама. – № 5–6 (№ 137–138). – Львів, 2006. – 52 с.; Українське сакральне мистецтво з колекції “Студіон” / Авт., упоряд. о. д-р Севастіян Дмитрух. – Ч. 2: У збірці Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – Львів, 2008. – С. 5–46.
- ⁸ На думку львівської дослідниці А. Навроцької, справи, які записувались у книги духовного суду в період 1668–1674 рр. тематично варто поділяти на три основні

- групи: процеси між священниками, матримоніальні справи та боротьба з пережитками язичництва (Навроцька А. Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668–1674 років (зі збірки Національного музею у Львові) // Український археографічний щорічник. – Вип. 13–14. – Т. 16–17. – К., 2009. – 296–297).
- ⁹ Сецинский Е. Семейная жизнь в Подолки в первой половине прошлого века // Киевская старина. – К., 1891. – Т. XXXIII. – С. 56–67.
- ¹⁰ Сковчиляс І. Архіви унійної церкви на Поділлі XVIII століття: спроба реконструкції // Український археографічний щорічник. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8–9. – Т. 11–12. – С. 109–110.
- ¹¹ Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині 18 ст. // Записки НТШ. – 1912. – Т. 109. – С. 39–90; Її ж. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині 18 ст. на основі візитацій М. Шадурського 1759–1763 рр. // Записки НТШ. – Т. 110. – С. 137–160.
- ¹² Дашкевич Я. Адміністративні, судові і фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. // Історичні джерела та їх використання. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 152.
- ¹³ Сковчиляс І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. (За матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700–1725 років) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 425–438.
- ¹⁴ Павлишин Я. Книги духовного суду як джерело вивчення історії монастирів Львівської єпархії в часи владцтва Йосифа Шумлянського (1668–1708) // Rocznik Europejskiego kolegium Polskich i Ukrainskich uniwersytetów. – Lublin, 2004. – S. 103–108.
- ¹⁵ Див., наприклад: Навроцька А. Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668–1674 років (зі збірки Національного музею у Львові) // Український археографічний щорічник. – Вип. 13–14. – Т. 16–17. – К., 2009. – С. 284–302.
- ¹⁶ Лазорак Б. Львівське церковне братство Св. Спаса “на суді духовному, єпископському, консисторському...” (XVIII ст.) // Апологет. Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 26 травня 2011 р. – Львів: Б. в., 2011. – С. 49–55; Його ж. “Діялося на суді духовному, консисторському в катедрі львівській...”, або за що судилось Львівське церковне братство Різдва Пресвятої Богородиці “на Тарнавці” (1674–1725 рр.) // Sakrum and profanum у літературі і культурі. Зб. наук. пр.: матер. міжн. наук.-практ. Семінару. – Дрогобич, 2011. – С. 183–197. Про деякі судові справи жовківського братства Різдва Христового та запитівського братства Св. Архистратига Михаїла періоду XVIII ст. див. у: Лазорак Б. Рукописна книга-статут церковного братства Святого Архистратига Михайла в Запитові 1734 р. (інституційно-правова роль, зміст та формуляр документа) // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Вип. 13. – Дрогобич, 2009. – С. 317–318; Його ж. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII–XVIII ст.) // Жовкля кризь століття. Науковий збірник. – Вип. 1. – Жовква, 2010. – С. 115–116. Джерелознавчий огляд окремих актів, пов’язаних з судовими справами Львівського Ставропігійного братства нещодавно здійснила: Шустова Ю. Документы Львовского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование. – М., 2009. – С. 413–425.
- ¹⁷ Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. – Львів, 2010. – С. 573–639.

- 18 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 61. – Арк. 40зв.–41зв.
- 19 Там само.
- 20 Там само. – Арк. 54.
- 21 Там само. – Спр. 210. – Арк. 23зв.
- 22 Там само.
- 23 Там само. – Арк. 30зв.–31.
- 24 В ставропольській мові це слово часто має двояке значення: штани або спідниця. Однак найімовірніше це була частина спеціального священничого одягу, виготовленого з дорогого матеріалу, наприклад, шовку чи атласу, а також витканого золотими чи срібними нитками.
- 25 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 128. – Арк. 24.
- 26 Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. // Богословія. Тримісячник. – Т. XV. – № 2–3. – Львів, 1937. – С. 252.
- 27 Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. – К., 1966. – С. 58.
- 28 НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 82. – Арк. 84зв.
- 29 Там само.
- 30 Там само. – Ф. Ркл. – Спр. 64. – Арк. 84зв.
- 31 Там само. – Ф. Рл. – Спр. 82. – Арк. 41–42.
- 32 Там само. – Ф. Ркл. – Спр. 85. – Арк. 462–462зв.
- 33 Там само. – Арк. 462–462зв.
- 34 Там само. – Спр. 85. – Арк. 462–462зв.
- 35 Там само.
- 36 Про дисциплінування братства в часі владцтва Атанасія Шептицького див. у: Лазорак Б. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII–XVIII ст.) // Жовква крізь століття. Науковий збірник. – Вип. 1. – Жовква, 2010. – С. 115.
- 37 Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. – Львів, 2010. – С. 645.
- 38 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 24. – Арк. 189–190.
- 39 Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Львів, 2006–2007. – С. 250–267.
- 40 НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 87. – Арк. 30зв.–31.
- 41 Там само. – Арк. 31.
- 42 Там само.
- 43 Там само. – Спр. 68. – Арк. 79зв.–80зв.
- 44 Там само. – Арк. 617.
- 45 НМЛ. – Неописана справа із старим інвентарним № 24667. – Арк. 1.
- 46 Там само.